

RAZPRAVE IN ČLANKI

Milko Matičetov

UDK 808.63-54 "kraljice"

Ljubljana

Od koroškega *gralva* 1238 do režijanskega *krajaua* 1986

Ob bibliofilski izdaji dela *Stiski rokopis* (Monumenta slovenica II, februarja 1992) se je prof. V. Novak v Književnih listih (Delo, 20. 2. 1992) postavil po robu čudni trditvi *kralewa* = adj., prof. J. Toporišič pa gaje na hitro zavrnil, da "Za nas Slovence *kraljeva* pač ni samostalnik" (Delo, 27. 2. 1992), čeprav je naša leksikografija povedala svoje skoraj že pred sto (z rokopisnim Cafom celo pred 150) leti: kraljéva f. "die Königin" (Pleteršnik 1,455).¹ Sevedaj e tudi po letu 1894 prišlo na dan še marsikaj, kar daje prav Pleteršniku, in o tem bi rad povedal, kar vem. "Chi più ne sa, più ne metta", pravijo Italijani, mi pa bi — pristo za Vodnikom — lahko rekli: Če kdo ve kaj druga, pove naj prav vse!

Tole pisanje se uvršča med prispevke, kojih odlagam zdaj tu zdaj tam kot svoj ceterum censeo, kako nujno potrebujemo "novega Pleteršnika", zakladnico vseslovenskega "ljudskega jezika",² brez čakanja, kdaj bojo dozoreli vsi začetni in predvideni narečni slovarji.

1. Vrata, v soboto, 1. maja 1238: štajerski trubadur Ulrich/Uolrich von Lichtenstein (1198-1275), ki je lomil kopja na viteških turnirjih — med drugim v Trstu, Briksnu, Brežah in kdove še kod — se je 25. aprila 1238 vzdignil na daljšo turnejo od Benetk do Češkega, preoblečen kot "zlahtna kraljica Venera, boginja ljubezni" (diu werde küneginne Vénus,³ gottinne über die minne). Pot gaje peljala tudi ob slovenski jezikovni meji na zahodu, kjer vemo za njegove postanke v krajih Clemûn (furl. Glemone, si. Gumin, it. uradno Gemona), Clûse (si. Kluže, f. Scfuse, it. ur. Chiusaforte) in Tor (si. Vrata, n. ur. Thörl). Blizu tega zadnjega kraja — ob vstopu v Ziljsko dolino — gaje sprejela množica vitezov na čelu s koroškim vojvodom Bernhardom. In tu je Ulrichovo sporočilo v izvirni podobi:

Jt'

. W Wiftnmi 9 ilf W Ö^{1a}Pozdravili so me, takol
"Küege waz hrtmi, gra... .."

S u g c p l i n u g & t v a x K " U Q

Bayer. Slmsbibfolhek, Mhfcn (Cgm 44)

Kraljeva je prvotno — po obliki — resda svojilni pridevnik, ampak zdavnaj posamostaljen!

V duhu Breznikove razprave *Ljudski jezik*, kije bila postumno tiskana dvakrat (1945, 1982), kot bibliografska enota pa je poslastica za bibliofile, saj je izšla štirikrat: kot p. o. iz Narodopisja Slovencev II pri založbi "Klas" (J. Žužek, 1945 in 1946), v samem NS II pri DZS 1951 in še v Breznikovih izbranih Jezikoslovnih razpravah (1982, ur. J. Toporišič).

Romanist prof. M. Skubic mi ljubeznivo sporoča, da muje tukajšnja Venus obudila spomin na neka mesta v ital. jezikovnem dokumentu iz 12./13. stol., kjer pred imenom boginje prav tako stoji samostalnik, ne sicer *kraljica*, ampak *madonna*: "parla Panfilo a madona Venus" in "responde madona Venus a Panfilo" (E. Monaci, *Crestomazia italiana dei primi secoli*. Citta di Castello, 1912, str. 146-147).

V svojem nadaljnjem potovanju proti SV se Venera (Ulrich) še dvakrat znajde v zelo podobnem položaju. Prvič: ko po nekaj bojih v Brežah 6. 5. 1238 pusti za sabo Koroško in pride na Štajersko, jo tam zbrano viteštvo pozdravi: "*Venus vil edelin kunegin, - ir suh gol willekomen sin...*" (Kres 1882,330). Drugič: kojo 16. 5. 1238 po prehodu s Štajerskega na Avstrijsko, nekje onkraj [Dunajskega] Novega mesta (Niwenstadt) trideset avstrijskih vitezov prijateljsko pozdravi z enako formulo: "*Venera, preilahlha kraljica!*" (Venus vil edelin ktnegin... Kres 1883, 34). Če bi se kdaj prikazal nov neverni Tomaž, ki

RAZPRAVE I N Č L A N K I

To slovensko besedilo, vtakano v srvn. pesnitev *Frauedienst* (Vrouwen dienst, 1255) kot pozdrav koroškega plemstva popotnemu vitezu, so naša publicistika,⁵ historiografija⁶ in literarna zgodovina⁷ dosledno postavljale v leto 1227. Ker Ulrih — kakor marsikateri pesnik tistega časa — ni znal ne pisati ne brati in je svoje verze narekoval, njegovo spominsko poročanje o četrto stoletja starih dogodkih — vsaj glede kronologije — ne more biti zmerom zanesljivo. Nemški zgodovinarji so v novjšem času odkrili to in ono, kar dopolnjuje in popravlja vedenje o Ulrihu. Prof. B. Grafenauer, ki je prvi javno omenil neke dvome (M. Kosa in svoje lastne) v poročilo Lichtensteinskega,⁸ paje vseeno še leta 1965 in 1979 pisal o njem — po starem. Ker upamo, da nam bo kdaj sam razgrnil bistvo svojega dvoma, v zvezi s potovanjem viteza Ulriha v podobi kraljice Venere tokrat prevzemam⁹ le novo (revidirano) datacijo: 1238. Ne glede na to, da se Ulrih v svoji trubadurski "službi gospe" morda res nagiblje k pravljici, pretiravanju ipd. in daje od svojih nemških rojakov zraven naslova "novec v visoki službi" dobil tudi priznanje, daje njegov *Frauedienst* kljub določenim omejitvam vendarle "prva avtobiografija v nemškem jeziku",¹⁰ se mu Slovenci doslej nismo oddolžili niti s tem, kar bi bilo od nas najprej pričakovati: z antološkim prevodom daljših odlomkov iz njegovega pesemskega opusa. Tudi v verze odeta pravljica "laž" (mar ne enačimo poezija = fantazija?) je včasih več vredna od prozaične, hladne "resnice".

Paradoksa, kako bi "nepismen" človek lahko več ko petnajst let obdržal v glavi pozdravne besede, izrečene v neznanem jeziku, si ni mogoče razložiti drugače, kot daje naš pesnik bolj ali manj obvladal tudi slovenščino. V zvezi z Ulrihovim jezikovnim znanjem je mikavno še eno njegovo sporočilo: koje ležal bolan (vnetje prsta na roki) v Bocnu, muje neka dama poslala "laško" (wälsch) pesem s prošnjo, naj bi jo zapel po nemško.¹¹ Za dolgega Ulrihovega življenja pa so se glede jezikovne strpnosti razmere začele spreminjati, žal na slabše. Namesto trubadurske odprtosti zavejejo drugačni vetrovi. Leta 1274 (le malo pred Ulrihovo smrtjo) npr. kralj Rudolf Habsburški odposlancu češkega kralja Otokarja Przemysla zabrusi v obraz: "Entweder deutsch reden oder das Maul halten!"¹² (Ali govoriti po nemško ali držati gobec.)

2. Stična, ok. 1428: neimenovani cistercijanec, po rodu Čeh, si zapiše slovensko besedilo molitve "Salve regina"; takle je incipit:

<p⁴cfty&riA 6 o t « v * H i t c n*yL>fa

Czetyena body kralewa mati le mylojti... (= Češčena bodi kraljica, mati milosti...)

bi podvomil o branju *gralva* = kraljica, se mi zdi, da za to ni prepričljivejšega dokaza, kot je analogni — v istem delu "*Frauedienst*" nekajkrat ponovljeni — nagovor "*preilahlna kraljica*" (*vil edelin künegin*). Isti ogovor pa srečamo tudi v drugačnih zvezah, ne samo ob prestopanju deželnih mej. Za nas je npr. zelo mikavno, da je z besedami "*vil edelin künegin*" ogovoril Venero tudi odposlanec viteza Otonaz Buhove; le-ta se je namreč II .5.1238 v gomještajerskem kraju Kinnenberc želel spopasti z Venero, preoblečen kot "žena Slovenka" (ein windisch wtp: z dolgima kitama čez sedlo, v godežah in z dragim šapljem — Kres 1882,331).

J. Majciger, *Ulrih vitez ilahni Lichtenstein*. Kres 1882 in 1883; I. Maierhofer, *Pred 700 leti*. Mir 30, 21. in 29.4. 1911.

J. Gruden 1910; F. Kos, *Gradivo* 5; M. Kos 1933 in 1955; B. Grafenauer 1965 in 1979.

I. Grafenauer 1920, F. Kidrič 1929, L. Legiša 1956, J. Pogačnik 1968. Enako tudi skripta za germaniste: A. Janko, *Alteutsche Texte*, Ljubljana 1982,132; 1987, 137.

Gl. ZČ 10-1 1,1956-57,340: "Po preiskavi Maje Loehroveje prišlo vse poročilo Liechtensteinskega o potovanju kot Venere v zelo nevarno bližino pesniških pripovedk — zato je postal dvomljiv seveda tudi njegov opis sprejema po Bernardu in njegovem spremstvu pri Vratih ob Zilji, o katerega zanesljivosti je Kos sam zase že pred objavo te razprave [= M. Loehr; MIOG 65, 1957] dvomil."

Po njegovem ustnem sporočilu in literaturi, ki mi jo je prijazno posodil. Največ sem o tem štajerskem "minnesängerju" zvedel iz dela: *Ulrich von Liechtenstein — Narr im hohen Dienst* (Nach der Textausgabe von K. Lachmann ausgewählt, abertragen und eingeleitet von Dr. W. Zitzenbacher). Stiasny Verlag, Graz-Wien 1958.

C. Balzer, *Frauedienst*. Kindlers Literaturlexikon III, Zürich 1967,241-3.

Ulrih je italijansko znal (bivanja v Rimu, Benetkah in drugod v Italiji), ampak pod "wälsch" bi kdo lahko pomislil tudi na južnotirolsko (reto)romanščino, kar je sicer manj verjetno, ne pa izključeno.

W. Zitzenbacher, *Ulrich von Liechtenstein - Narr im hohen Dienst*. Graz-Wien 1958, 15.

RAZPRAVE IN ČLANKI

3. Kranjsko, 1826-1838: Matevž Ravnikar Poženčan, ekspozit na Gori pri Sodražici, ima v 2. zvezku rokopisne zbirke *Stare medljude pesmi, zložene pred 19. stoletjem* ([odslej krajšano: MP] NUK, Ms. 483) v metelčici pisano pesem o umoru kraljice, naslovljeno:

Iz prvega zvezka MP vemo, daje čistopis začel nastajati "na Gori 1. Velciga serpana 1838", drugi zvezek paje datiran samo 1838. To je bil za Ravnikarja čas, ko se je morda najintenzivneje posvečal ljudskemu pesništvu. Prav tistega leta gaje na Gori obiskal tudi Emil Korytko, kije omenjeno pesem uvrstil v prvi snopič svoje zbirke *Slovenske pismi krajnskiga nardda* (SPKN, 1839, 94-97). Ravnikarju so predavanja njegovega nekdanjega profesorja Metelka o metriki in poetiki dajala oporo tako za samostojne poskuse v verzih kakor za zapisovanje ljudskega pesništva; oboje je kajpada gojil tudi pred prihodom na Goro (1833-1838) na vseh službenih mestih (Železniki, Breznica, Stara Loka, Trnje na Pivki). "Kraljevo umorjeno" je torej lahko slišal in prenesel na papir kadarkoli med 1826 in 1838 in tudi kraj zapisa mora ostati žal nedoločen: Kranjsko. Štrekelj je pesem o umorjeni kraljevi prav tako dal že v 1. snopič I. zvezka SNP (1895, št. 120).

Vsebina pesmi, ki ji danes ne moremo postaviti ob stran nobene variante, je nenavadna. Do mlade kraljeve, kije sama doma, skuša priti — s hudimi naklepi — drug kralj, njen prvi (morda od nje zavrjnjeni) ljubi. Od podkupljive moškore dobi ključ svitle kamre, kjer kraljevo zabode (češ: "Drugim nočem te pustiti!") in posadi za mizo z bukvami v rokah, kot da bi brala. Ko pride domov kralj — "nje mož zaročeni" — in mu (mrtva) kraljeva ne odgovori, jo udari, da se prevrne. Ugibljejo, kdo je bil pri kraljevi. Moškra plača izdajstvo z glavo.

Če opomnimo na prizorišče — grajske line, postelja v svetli kamri, v srce zasajeni nož (neprimerno imenovan "britev"), ključič, svileni aržet, cekini, šeme-maškarade — moramo pač priznati, da nam ta pesem, čeprav zapisana šele v prvi polovici 19. stoletja, pričara kar srednjeveško ozračje. Tako je spet potrjena stara resnica, da nekatere slovenske pripovedne pesmi (Mlada Zora, Breda, matjaževska skupina, Rošlin, Gospod Baroda idr.) kolikor se da prepričljivo pomagajo zapolnjevati literarno in jezikovno vrzel med Brižinskimi spomeniki in refoimacijo. Čeprav so od stiske *kraljeve* do Ravnikarjeve *kraljeve* pretekla štiri stoletja, od koroške *gralve* v Vratih pa še dve več, v kontekstu naše pesmi še zmerom ustreza starinsko poimenovanje *kraljeva*.

In kot da bi hotela odtehtati zapostavljanje ali celo pozabo, ki je je bila deležna več stoletij, v Ravnikarjevi pesmi nastopi kar osemnajstkrat, in sicer (razen orodnika) v vseh sklonih ednine!

4. Reziija, 1986: plevan Maurizio Ridolfi, po rodu Furlan, v zbirki sedmih molitvic, natisnjenih v Vidnu, objavi *Salve regino* v rezijanskem narečju takole:

SALUDANA BODITI KRAJAUA

Saludana boditi krajaua, mati od mižerikordje...

Poldrugo stoletje po pesemskem pričevanju s Kranjskega imamo spet pred sabo isto besedo, samo malce spremenjeno (v palatalizirani obliki *krajaua*), ker prihaja pač z našega skrajnega zahoda, kjer bi človek mislil, daje zdavnaj potonila. V Reziji se namreč z novejšo obliko "krajica" srečujemo že dolgo: v ustno in pisno ohranjeni peti pesmi *Karničica* neznanega avtorja (19. stol.),¹³ v pisni obliki pa ne samo v zadnjem tiskanem rez. katekizmu,¹⁴ ampak tudi v najstarejšem znanem (I. 18. stol.), ki gaj e pri Rezijanih v Mariboru 1872 leta našel in že tri leta za tem prvič objavil J. Baudouin de Courtenay.¹⁵ Zaradi arhaičnosti rezijanskega narečja se kajpada ne smemo čuditi, čeje izdajatelj

¹³ M. Matičetov, *Scritti resiani*, Ricerche Slavistiche 12, 1964, 130: vi smilna craiza/craizza, ak. smilno chraizo; vendar se v istem tekstu prikaže tudi "nebesca regina"!

J. Kramaro, *To kristjanske učilo*. Gorica 1927,7.

¹⁴ Rez'janskij katixizis. Varšava-Peterburg 1875.4 in 30: crajzza.

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

drobnega molitvenika *PRUSIIMO/PREGHIAMO* celo še v naših dneh — 1986 — po srečnem naključju prišel do pisne (ali nemara le do ustno sporočene?) oblike *krajema* 'kraljica', ki se kljub vsemu lepo navezuje na tri prejšnja pričevanja: koroško 1238, stiško 1428 in kranjsko 1826-1838.

Omenjeni rezijanski mini molitvenik je tiskan na listu tršega rumenkastega papirja, prepognjenega tako, da imamo v rokah "knjižico" na 4 straneh formata 19 x 13,5 cm. Na naslovnici piše: *PARROCCHIA DI S. MARIA ASSUNTA /REZIIA/ PRUSUMO ITAKO, /TEI NASI TI STARI/ Preghiamo nel linguaggio dei nostri padli.* (Na dnu zadnje strani še: *Arti Grafiche Friulane — Udine* — s. a. [1986]). Knjižicaje izdelek istega grafičnega zavoda, kjer se tiska tudi rezijanski župnijski list "All'ombra del Canin / Ta pod Čanynowo sinco".

*

Čeprav v nobenem od štirih izvirnih zapisov *besedegralva-kralewa-kraljeva-krajauamesto* naglasa ni zaznamovano, skoraj ni dvoma, daje bil naglašen prvi zlog. Samo tako si namreč lahko razložimo najstarejši zapis, *graha* (z izpadom nenaglašene vokala), in najmlajši zapis, *krajaua* (s prilagoditvijo nenaglašene drugega vokala naglašene prvega). Ravnikarjeve *kraljeve* pa ne moremo odpraviti kar tako mimogrede; trebajoje vzeti pod drobnogled.

Najprej nekaj nujnih ugotovitev: rokopis MP116 (tako kakor številni drugi Ravnikarjevi teksti) ne daje prave podobe ljudske pesmi, saj nikakor ni natančen zapis, ki bi nastal vsaj po nareku, če že ne po petju, ampak je obdelava, priredba. Postulirani prvi zapis — * A — ni prišel do nas. Kar imamo v rokah (obj. Štrekelj, SNPI/1,1895, št. 120), je popravljeno, razširjeno besedilo - B —, pri katerem sije prireditelj, M. Ravnikar, dovolil vpletati rime, spreminjati metrum (z besednimi premeti) in še to in ono, kar so za nas danes prepovedani posegi, takrat paje veljalo za dobro in zaslužno. Za Korytkovo zbirkoje Ravnikar pripravil prepis, in sicer v bohoričici, ki se je ohranil samo posredno, kot verzija C*, natisnjena v SPKNI.

V verziji B, našem izhodišču, pri besedi *kraljeva* tako v naslovu kakor v tekstu ni sledu o kakem naglasu. Ta se prikaže šele v tiskani verziji 1839: najprej v naslovu in nato še v tekstu. Ker je izvirna podstava za tisk (VP 1?) izgubljena, žal ne vemo, na čigav rovaš dati spremembe v SPKN. Ravnikarja si ne upam obdolžiti; mislim namreč, da bi tako, kot je bil dosleden pri verziji B (brez naglasov!) tudi v verziji C* (če bi se bil odločil za naglašanje na srednjem zlogu, *kraljeva*) operacijo izpeljal do konca. Vendar se to ni zgodilo: popravljavecje svoje spreminjanje opustil nekje na sredi C*, v verzu 49 (*kadarje kraljevo vmoril*), od tam naprej pa se kraljeve ni več dotaknil, razen enkrat, ko je izločil (C* 72). Potemtakem razmerje med popravljenimi in nepopravljenimi oblikami ostaja enako in ne daje prednosti ne tem ne onim: 9:9. Ker za vse naše stare pripovedne pesmi, žal, še zmerom ne vemo dokončno, v kakšnih ritmih so se pele, nam ta hip nobeno improvizirano mnenje o prozodiji ne bi moglo zanesljivo odgovoriti ne v zvezi z vprašanjem *kraljeva/kraljeva* ne s katerim koli drugim! Odvečnost kabinetnega prekladanja besedi v podporo takemu ali drugačnemu branju/naglašanju naj ponazorim z verzoma:

<p><i>Kraljeva umorjena</i> (B 74-75) "Avbe! Kdoje bil per kraljevi? Kdoje kraljevo umoril?"</p>	<p><i>Kraljčva umorjena</i> (C* 75-76) Kdoje bil li pri kraljevi? Kdo kraljevo je umoril?"</p>
---	---

Verzov ne bi smeli fiksnim idejam na ljubo nikdar dajati na natezalnico, še celo ne verzov iz pesmi, ki "so ble najpozneje zložene pred 19. stoletjem". Ob alternativnih branjih tipa *Kraljevaje vpost'li ležala* (B 38) in *Kraljeva vpostelji ležala* (C* 39) je trebajaso povedati, da nista zveličavna ritma samo *tdm-tam, tam-tam...* in *tam-tam, tam-tam...*, ampak da imamo tudi daktilske ritme in besede. Ena takih bi bila prav *krdljeva*. Npr. *Nič ne bom ||krdljevi | storili* Ta isti verz pa bi bilo seveda mogoče brati tudi: *Nič ne bčm kraljivi stdil*" (C* 35). Ko pa se je Korytko (ali kdor muje pomagal pripravljati zbirko za tisk) v naši pesmi prvič srečal s kraljevo v verzu B in C* 5 (*Kraljevaje v lini stala*), jo je pustil kar lepo pri miru; zdi se mi, da bi bilo mogoče tudi branje: *Krdjevaje v lini stala*. Nekaj pa mi le ni razumljivo: zakaj Štrekelj, ki v svoji objavi SNP I, št. 120 daje prednost redakciji B (brez naglasov), v naslovu vseeno ima naglas *kraljčva*. Tu je mogoče dvojje: ali gre za navaden

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

prenos — per inertiam — iz redakcije C* (po objavi v SPKN) ali paje to že vpliv Pleteršnika (I, 1894, 455), ki naglas *kraljeva* prevzema od Cafa (pri tem zaradi uničenja listkovnega gradiva kontrola ni mogoča). Vseeno pa ne vem, kaj naj pomeni, daje Pleteršnik iz "kranjske" pesmi navedel ravno nenaglašeni verz C* 60: *Kam so šli mlada kraljeva?* In navsezadnje se moramo spomniti še nečesa bistvenega; da pri petju naglasi iz vsakdanjega govora marsikdaj ne veljajo, saj se pevsko naglaševanje podreja drugačnim merilom in potrebam.

Na vprašanje, ali v našem besednem zakladu *kraljeva* (samostalnik, kljub pridevniškemu videzu!) ni morda enkratna prikazen, moram reči, da ne, čeprav ta hip lahko postrežem samo z eno paralelo. Našel sem jo v koroškem *Kolomonovem žegnu*, ki je bil tiskan ok. 1740.¹⁷ "Te bukve," beremo na hrbtu naslovnice, "*so skrivnah razhi sapopadk.*" V 51. kapitlu se npr. vse vrti okoli čudne svetnice, kije "*deviza noi marterniza*" injije ime "Sv. Korona". Prosvivec seji priporoča z besedami, ki naj bijihji bil nekoč rekel njen ženin Jezus Kristus:

*"Ti si venka isbrana moistrova tah s/uzizov..."*¹⁸

Mojstrova: se pravi mojstrica, izvedenka za preskrbo z zakladi, saj je "*od sama GospuedBoga... obvast zhries use posvatne shaze sadobiva.*"

Zato kaj lahko razumemo tudi neskrupne zahteve: "*O dabi ti teva menei boia grieshnika inu potrebniga sromaka obdarvati... O... dai menei pomojei potribi tah notov to shumo dnarniov (!) namerzh* n¹⁹
99000dukatovprovdorazvatadabodakmojeizhasneiinukenzheisrezhipomagano.

Ne da bi se zanalašč lotevali iskanja analogij s slovenskima besedama *kraljeva* in *mojstrova* v drugih slovanskih jezikih, naj omenimo vsaj tistih nekaj zgledov, ki jih je v svoji primerjalni slovanski slovnici naštel V. Vondrák:²⁰ starorusko *cesareva, koroleva* "coniunx imperatoris, regis": poljsko *królewa* in *krejčovd* (krojačeva žena, šivilja). Iz češčine smo poleg Vondrákovih zgledov nekako dolžni navesti še besedo *mistrovd*,²¹ ker gre pač za vzporednico k "mojstrovi" iz koroškoslovenskega "Kolomona". Iz Makedonije pa bi spomnil le na žensko ime *Carčva* (Bitola, Ohrid).

Kakor smo videli, je kraj, od koder prihaja najnovejše slovensko pričevanje (1986) za besedo *kraljeva* v pomenu 'kraljica', dolina Rezije. Zato ne more biti odveč, če si ogledamo celotno kraljevsko terminologijo, kolikor je premore arhaična govorica te doline. Posebno v času intenzivnega zbiranja rezijanskega ljudskega pripovedništva, med letoma 1962 in 1976 (se pravi do potresa) se mi je tam — pri poslušanju pravljic in v prijateljskih stikih z domačini — nabralo marsikaj mikavnega, vendar moram priznati, da se mi je beseda *krđjava* gladko izmuznila. Srečanje z njo v molitveni knjižici 1986 je bilo torej tudi zame nemajhno presenečenje. Za samo 'kraljico' mi je zraven italijanske *rezine* dostikrat prišla na uho (in na trak!) oblika *krajesa* (na slov. deblo *kralj-kraj* cepljeno romansko obrazilo -essa). 'Kraljevič' je brez izjeme *pryncip*: 'kraljičene' so

¹⁶ Kolomonov žegen: vojakom, popotnikom, siromakom, bolnikom namenjena zbirka zarotitev, praznovemih prošenj, apokrifnih molitev ipd., ki naj bi jih s pomočjo božjih svetnikov (in včasih tudi duhov-hudičev!) varovala pred nesrečami, sovražnim orožjem, hudobnimi ljudmi, jim odkrivala ukradene reči ali jim pomagala do denarja in posvetnega blaga, kajpada vse "bogu h' zhesti noi tabuemam knuzi inu viemam dusham h' pomuezhi". (Gl. še J. Navratil v LMS 1894, 178-182).

¹⁷ Toje / tapravi / inu tazieli / Colemone-Shegen... (Tiskan v Celovcu ali Salzburgu ok. 1740. Ponatis posnetek je verjetno izšel v tiskarni Kinreich v Gradcu ok. 1830.) Tako je ugotovil Ivan Grafenauer (*Duhovna bramba* in *Kolomonov žegen*. Nove najdbe in izsledki. AZU, Filozofsko-filološko-historični razred, Razprave 1/4, Lj. 1943, 201-339), ki med pn-im tiskom in ponatisom sponira (gl. n. d., str. 204, op. 6c) celo še enatisk KŽ, ki "zanj... ničesar ne vemo". Nov posnetek KŽ — za znanstvenike in ljubitelje redkih knjig — pa je pripravil J. A. Glonar leta 1920 pri Umetniški propagandi v Ljubljani; da bi nefilologom olajšal branje, je tu in tam popravil kakšno grobo tiskovno napako, delitev besed ipd.

¹⁸ Tu navedeno po Glonarju 1920. Izvirnik ima na str. 216: *77 si venha (!) is brana moistrova tah shazov inu pateronjenja usah bojah* (patroninja, zavetnica vseh ubogih). "Venka izbrana": kalk po "ausgewählte".

¹⁹ V pomenu s tako imenitno *mojstrova*, nebeško ekspertko za bančne zadeve, je pri znesku skoraj sto tisoč ducatov kajpada več ko na mestu skrb. naj bi bili kovanci zares "iz prav dobrega zlata", s čimer bo pač najlepše poskrbljeno za "časno m večno (!) srečo" prosvivca.

²⁰ Vergleichende Slavische Grammatik. Göttingen 1924. 524. (Za prijazno opozorilo hvala urednici JiS, prof. Alenki Šivic-Dular)

²¹ Ljubeznivo opozorilo na to češko vzporednico dolgujem prof. D. Ludviku.

RAZPRAVE IN ČLANKI

ponavadi *prinčipese*, samo kraljična Linčica iz matjaževskih pesmi je zmerom in povsod *kraja hči* (gl. SLP I, 1970, 5/3-10); Matjaž, *unjarski kraj*, predstavi rešiteljici Linčici svojo ženo ne kot kraljico, ampak kot *mo žand*. 'Kraljestvo', kije v vsakdanjem govoru *renjo* (it. *regno*), se v očenašu (najstarejši znani zapis: konec 18. stol.) redno glasi *krajuška* (*crajušča*: po analogiji s si. samostalniki tipa 'soseska', 'gosposka', 'vojska' ipd).

Dogodivščine rezijanskega Kipana na dunajskem dvoru, kjerje kot "močni Lol" dosegel, da ni prišlo do vojske med "našim" (= italijanskim) in "niškim" (= avstrijskim) kraljem, so temu ali onemu morda dosegljive v nekem mojem 30 let starem prispevku v *Sodobnosti*.²² Tu pa naj za konec pokažem — s šaljivo zgodbico²³ — v kakšnih neverjetnih okoliščinah lahko kralj pride na misel odrezavam Režijanom.

Nekočje rezijanski župan moral po opravih v Učjo. Tamkajšnje vode (Učji, Beli potok in druge manjše) sicer odtekajo v Sočo, ampak upravno in jezikovno je ta stranska dolina še zmerom del Rezije. Rezijanom iz glavne doline so Učjarji od nekdaj veljali za posebneže, čudake, neke vrste "Ribničane", ki se na njihov račun lahko kadarkoli ponorčuješ... Pride torej rezijanski župan že blizu Učje in na razdrapani poti sreča Učjarja. Ne more si kaj, da ne bi pozabavljal, kako ozko in zanikrno pot imajo v Učji. Učjar ga z očmi premeri od glave do peta in že izstrelj vanj litanije častnih naslovov, ki pajih v isti sapi tudi izniči s hladno prho zaničevanja:

"Kraj maješta, re inkoronato, orefiče pontefiče! Bešemo vedeli, ko za dna iišjawa, skiiljavva krepa ma prejte' skuza Učjo, tešemo cesto nšredit!" (Prosto poknjženo: Kraljevska visokost, kronani kralj, zlatar in veliki far! Če bi bili vedeli, kakšna ušiva, grintava butica bo prišla skozi Učjd, bi bili cesto naredili!)

²² M. Matičetov, L6I Kotlič — Krpan iz Rezije. *Sodobnost* 11/2, 1963,249-256.

²³ Povedala pravljčarka Tina Wajtawa(1900-1984) na Solbici 12.8.1966, ponovila pa nacesti med Žago in Učjo 30.6.1967 pred kamero, za oddajo "Pri naših pravljčarjih", kije bila na programu RTV Ljubljana 25. marca 1968.

Milko Maticetov

UDK 808.63-54 "kraljica"

SUMMARY

FROM THE CARINTHIAN "GRALVA" (1238) UNTIL THE RESIAN "KRAJAU" (1986)

The Slovene word "kraljeva", subst. f., signifying "the queen" can first be found in the mediaeval poem "FRAUENDIENST" (1255). Its author, the German poet Ulrich von Lichtenstein reports about an event of some interest. When travelling from Venice to the North to participate in various tournaments, he was on may 11238 beyond the place called Tor (Vrata, Thirl) at the entrance into the valley of the Zilja hailed by the Carinthian duke Bernhard and his knights in Slovene: "Buge waz primi, gralva Venus!" (Lichtenstein namely appeared at tournaments dressed up as Venus.) The same word appears again two hundred years later, in 1428: a Cistercian monk, who during the Jan Hus's religious fights withdrew from Bohemia to the Stična monastery in the Dolenjska region, for his pastoral needs among the Slovenes wrote down also the prayer "Salve regina", the incipit of which reads "Zhejtyena body kralewa..." Then it took four centuries for the priest Matevž Ravnikar to write down somewhere in Camiola (1826-38) the ancient ballad "Kraljeva umorjena". In the ballad the word "kraljeva", excluding the title, appears eighteen times! From Ravnikar's manuscript collection it came into Korytko's published collection of Slovene folk songs (I, 1839) and consequently also into the first corpus of Slovene folk songs (K. Štrekelj, 1895). The word was accepted by M. Pletersnik into the Slovene-German

Dictionary (1,1894). In the 19th century, after the ballad "Kraljevaumorjena" was published, it seemed that it had failed into oblivion and was substituted by the younger synonym "kraljica", but then it emerged as an absolute surprise again (a century and a half after Ravnikar!), this time in Resian, the most archaic dialect of the Slovene language. The mini prayer-book (four pages only), published in 1986 in Udine and intended for the believers in the Resia valley (Italy), among other things also brought the prayer "Salve regina" with its incipit being "Saludana boditi krajaua..."

However, there are three other words in Resia to express the notion of "the queen", apart from the unique word "krajaua", which had not been known until 1986: "krajleca" (it appears in religious texts from the eighteenth century onwards); "krajesa" (the contamination of the Slovene basis "kralj-kraj", "rex" and the Romance desinence — *essa*) appears in fairy-tales; *rejma* (a borrowing from Italian) is used in the informal everyday speech.

By discussing the word "kraljeva" the author points to another equally formed Slovene word: "mojstrova" (a women expert, specialist, skilled worker) comes from the Carinthian-Slovene dialect area and was kept alive in the folk book *Colemone-Shegen* (a collection of witchcraft texts, apocryphal prayers, apologies, etc), first printed in Celovec-Klagenfurt or Salzburg about 1740.